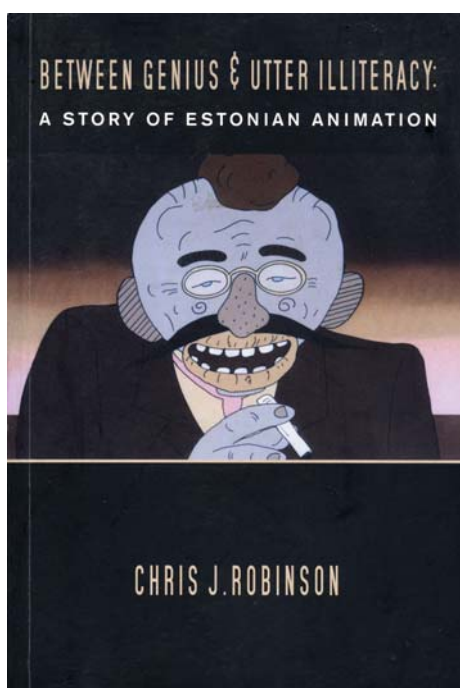

EESTI ANIMATSIOON MAAILMAKAARDIL

HEIKKI JOKINEN

Eesti on animatsiooni väike hiiglane. Maailmas pole ühtegi sellesarnast maad, mil oleks esitada sedavõrd pikk nimekiri rahvusvaheliselt tunnustatud tegijatest ja filmidest, nagu seda on Eestil. Animatsioon on jätnud varju isegi teised eesti filmi alaliigid.

Kõige hämmastavam, et Eesti on tootnud häid animafilme kahe täiesti erineva ühiskondliku korra ajal: jäigas ja bürokraatlikus Nõukogude Liidus ning neoliberaalse kapitalismi ideaalriigis, iseseisvas tänapäeva Eestis. Kui endistes sotsialismimaades on vanad filmistuudiod üksteise järel oma te-

gevuse lõpetanud, siis Eesti kaks stuudiot, „Nukufilm“ ja „Eesti Joonisfilm“ annavad oma kõrgekvaliteedilist toodangut edasi.

Ottawa rahvusvahelise animafestivali kunstiline juht, kanadalane **Chris J. Robinson** on eesti animatsioonist kirjutanud põhjaliku uurimustöö: **Chris J. Robinson. „Between Genius & Utter Illiteracy: A Story of Estonian Animation“** (Varrak, 2003).

Elbert Tuganov

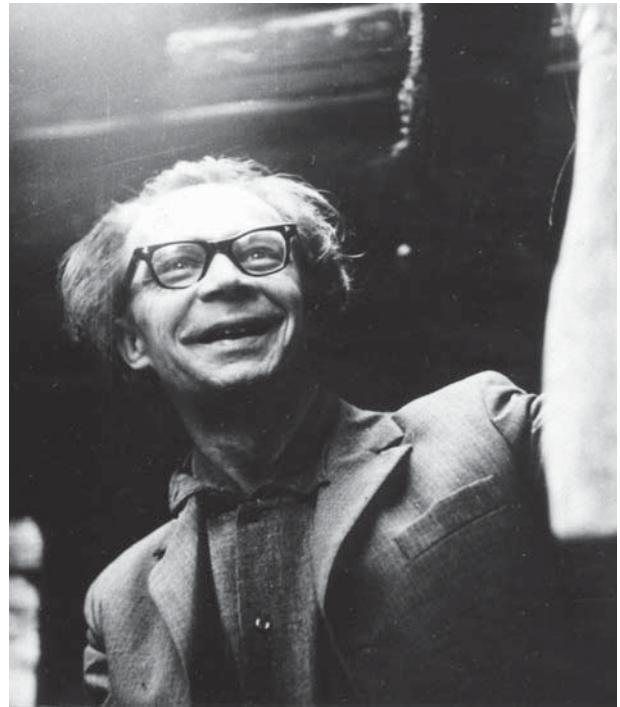
Lugu algab muidugi **Elbert Tuganovist**, kes lavastas esimese sõna otseses mõttes Eesti animafilmi „**Peetrikese unenägu**“ (1958) ja rajas ka „Tallinnfilmi“ animatsioonistuudio.

Ehkki see lastele mõeldud nukufilm oli tehtud stuudio enda raha ja riski ning Moskva bürokraatide lepinguta, lubati seda näidata. Tuganov jätkas nukufilmide tegemist Tallinna Nukuteatri töötajate abiga. Tema lavastatud „**Ott kosmoses**“ (1961) oli esimene auhinnatud eesti animafilm. Auhind tuli ulmefilmide festivalilt Prantsusmaalt, Tuganov sai selle Tallinna aga alles pärast pikka järelepärimist Moskvast.

Tuganov töötas tarmukalt lavastajana kuni aastani 1982, mil ta püüdis saada Lääne-Saksamaalt poliitilist varjupaika. Seda talle ei antud ja ta naasis Nõukogude Eestisse, kus tal enam ei lubatud filmidega tegelda. Robinson tutvustab samuti Tuganovi filmide juures oma tööd alustanud **Heino Parsi**.

Elbert Tuganov.
Harri Rospu foto

Heino Pars.
Foto TMK arhiivist

Tema „**Nael**“ (1972) oli ettevaatlik uue aja märk eesti animatsioonis.

See oli paroodiline, neljast lühiloost koosnev töö, milles nukkude asemel liiguvad naelad. See oli midagi uut ka filmibürookraatidele – Pars pidi käima Moskvas kolm korda oma stsenaariumi kohta seletusi andmas, enne kui see heaks kiideti.

Puuduv lüli

Eesti animatsiooniurijad siirduvad Tuganovi juurest otse Rein Raamatu juurde, Robinson toob esile aga ka **Kalju Kurepõllu** ja **Ants Loomani**, keda ta nimetab „puuduvaks lüliks“. Nad töötasid 1960-ndatel otse Moskva heaks ja tegid ka reklaame. Kurepõld ja Looman joonistasid aastatel 1964 – 1968 Moskva televisioonile kolm ühiskondlik-satiirilist animatsiooni ja aastast 1967 animeeritud reklaamiklippe. Töökogemus oli

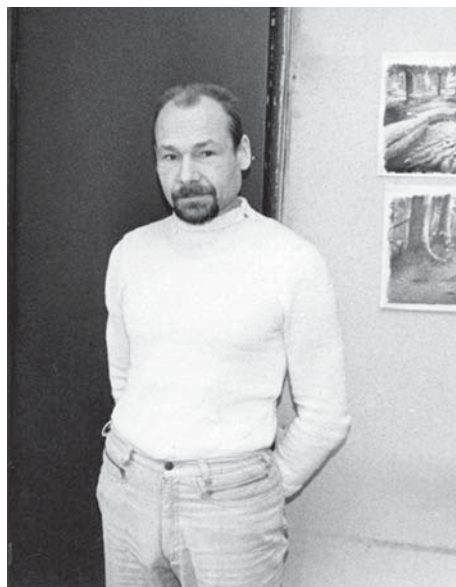
neil „Tallinnfilmist“ ja Looman oli õppinud ka VGIKis (Üleliiduline Riiklik Kinoinstituut). Töö Moskvas saigi Looman kooliaegadest tuttava Sergei Mihhalkovi kaudu.

1969. aastast töötasid Looman ja Kurepõld „Eesti Reklaamfilmis“, kus nad tegid ligi 200 reklaamiklippi. Nõukogude Liidus oli tehastel reklaamimiseks ette nähtud kindel summa ja plaanimajanduses tuli see ka ära kasutada, kuna see kord juba eelarves seisis. Kurepõld seletab raamatus, et tehased ei saanud raha kulutada trükiteodete või plakatite peale.

Filmide tegemine maksis rohkem ja neid see huvitas. Kliendid olid õnnelikud, et said rahast lahti ja see sobis ka tegijatele – tööd jätkus ja palk oli parem kui „Tallinnfilmis“. Kõiki filme avalikusele ei näidatudki, vaatajateks olid vaid kliendid ja nende külalised.

Rein Raamat.
Kalju Suure foto

Avo Paistik.
Kalju Suure foto

Rein Raamat

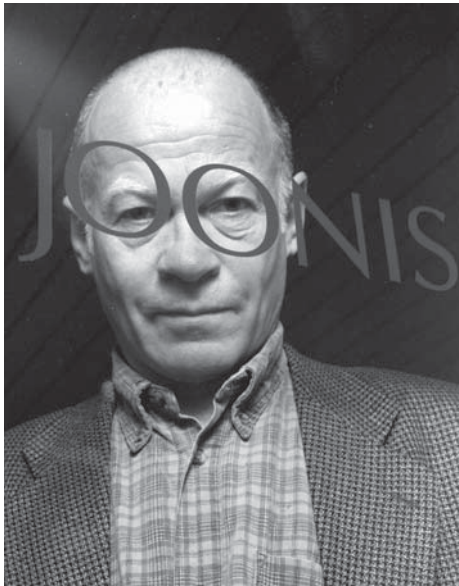
Rein Raamat oli esimene rahvusvaheliselt tuntud eesti animatsioonilavastaja. Ta pani aluse „Tallinnfilmi“ joonisfilmistuudiale aastal 1971, enne seda piirnes eesti animafilm vaid nuku- või esemeanimatsiooniga.

Robinson kirjutab avameelselt, et Raamatusse suhtuti vastuoluliselt. Ta oli mees, kes aitas keskselt kaasa eesti animatsiooni tõusule kunstiks, kriitikat kutsusid esile aga ta töömeetodid. Praegused eesti animatsioonikunstnikud alahindavad mõnikord Raamatu olulisust, Robinson asetab ta aga teenitud kohale. Raamatu tugev pool oli koguda parimad võimalikud kunstnikud filme tegema ja viia saadus läbi nõukogude bürokraatia nõmedate määruste ja tsen-suuri kadalipu. Määruste kohaselt pidi 70 protsenti animatsioonist valmima lastele, kui aga „Tallinnfilmi“ nukufilmistuudio oli normi täitnud, võis Raamat teha animatsioone ka täiskasvanud publikule. Raamatul õnnestus lavastada rahvuslikke filme isegi nõukogude va-

bariigi tingimustes, kus kõik muu, välja arvatud vene rahvuslus, oli keelatud. Hea näide tugevalt rahvuslikust oli „**Suur Tõll**“ (1980) **Jüri Arraku** kunstnikutöö ja **Lepo Sumera** muusikaga.

„Suur Tõll“ valmis vaid veidi pärast seda, kui Nõukogude Liidus tugevdati kontrolli animafilme üle. Kui varem pidi „Goskino“ heakskiidu saama vaid käsikiri, siis alates aastast 1979 vaatas kontrolliasutus üle ka *storyboard*'i ja *treatment*'i. Seega allutati kontrollile ka filmi visuaalne külg. Samal ajal, 1980 avaldas Eesti intelligents „40 kirja“, mis kritiseeris riigi venestamispoliitikat.

1983 valmis Raamatu „**Põrgu**“, **Eduard Viiralti** graafikal põhinev hüpnootiline peokirjeldus. Aasta pärast valmimist, kui film viimaks pääses välismaale, sai ta kohe väga menukaks. Sel pinnal hakkasid rahvusvahelised festivalid näitama nii Rein Raamatu kui ka kogu eesti animatsiooni retrospektiivi. Robinson tutvustab oma teoses põhjalikult ka Raamatu kaasaegset **Avo Paistikut**.

Priit Pärn.
Harri Rospu foto

Janno Põldma.
Harri Rospu foto

Pärn ja pojad

Järgmist põlvkonda tunneme juba paremini, enamik neist tegutseb animatsiooni vallas praegugi: **Priit Pärn, Rao Heidmets, Kalju Kivi, Riho Unt, Hardi Volmer, Mati Kütt, Janno Põldma, Heiki Ernits**. Kõik nad alustasid juba nõukogude ajal.

Robinson tutvustab neid kõiki põhjalikult. Eriti sügavalt uurib ta **Priit Pärna** filme ja ei varja sealjuures oma vaimustust tema tööde vastu. Pole vajadustki, ühinen isegi Robinsoni arvamusega, et Pärna „**Eine murul**“ (1987) on üks tähelepanuväärsemaid animafilme, mis kunagi tehtud.

Robinson tunneb Pärna töödes ära selle, mis paelub teda kogu eesti kultuuri juures: ratsionaalse ja absurdse kohtumine ning segunemine. Pealispinna all on peidus hoopis rohkem, kui esmapilgul võib arvata. Ta tuletab ka meelde – ja jälle on tal õigus –, et Pärn on olnud ja on oluline eeskuju ning teenäitaja paljudele animakunstnikele üle kogu maailma.

Robinson tõstab esile ka **Mati Kütti**, kes on tema arvates teeninud rahvusvahelisest tunnustusest ilma jäänud. Robinsoni köidab Küti auahnus – alati otsib Kütt oma filmidesse uue graafilise stiili, selmet rahulduda vanaga.

Eesti animatsiooni „kuldaeg“ langes huvitaval kombel Nõukogude Liidu viimastele aastatele. Stuudiod olid saavutanud kõrge professionaalse taseme ja riik rahastas jätkuvalt filmitootmist. Neil aastatel valmis lisaks „Einele murul“ mitmeid häid filme.

Iseseisvunud Eestis jagunesid „Tallinnfilm“ tegijad kaheks stuudioks, tekkisid „Nukufilm“ ja „Eesti Joonisfilm“. Mõlemad toodavad kunstiliselt kõrgetasemelisi filme, mida näidatakse kümnetel festivalidel üle maailma.

Robinsoni raamatusse mahub ka noorem põlvkond: **Ülo Pikkov, Mikk Rand, Priit Tender, Mait Laas, Peep Pedmanson** ja **Kaspar Jancis**.

Miks Eesti?

Raamat põhineb intervjuudel ja Ro-

Rühm
„Tallinnfilmi“
sürrealiste Vaasas
„Esttransürri“
ajal 1989. aasta
mais.

Vasakult:
Mati Kütt,
Vahur Kersna,
Kalju Kivi,
Tõnu Talivee,
Miljard Kilk,
Hillar Mets,
Heiki Ernits ja
Rao Heidmets.

Tõnu Talivee foto

binson ei kõhkle peegeldamast vastakaid arvamusi. Kõik ei saa nagnii kõigile meeldida, eriti veel väikeriigis. See lahendus annab raamatule hea pingetatuse, ehkki vahepeal ollakse väga lähedal pelgale kuulujutule. Robinson ei varja sealjuures ka oma arvamust.

Ehkki eesti animatsioonist on kirjutatud arvukalt artikleid ja ka üks raamat (**Sergei Assenin. „Estonian Animated Films and Their Creators“**, ek „Etüüde eesti multifilmidest ja nende loojatest“, 1986), sisaldab Robinsoni raamat siiski palju uut.

Eesti animatsiooni kohta esitatakse alati sama küsimus: miks on ta sedavõrd edukas? Robinson otsust vastust ei anna, ta isegi tõdeb, et oleks lapsik arvata, et põhjusi on vaid üks. Ta toob välja mõned neist: „Geograafia, Soome televisioon, karikatuurid, suuline pärand, modernistlik kunst.“ Kindlasti nii see ongi, vahest tuleks veel lisada rahvusvahelised mõjutused, mida Eesti sai ülejäänud Nõukogude Liidust rohkem.

Üks läbilöögivõime seletus on ka ane kaasata animatsiooni häid kunstnikke mitmest valdkonnast. Vaadates filmitegijate nimekirju, märkab, et neis on esin-

datud parimad maalikunstnikud, heliloojad, teatritegelased ja kirjanikud. Ka Robinsoni raamatus on üks peatükk pühendatud filmide muusikale, ja nii peabki.

Kus on naised?

Üht huvitavat tööka ei käsitle Robinson aga üleüldse — see on naislavastajate peaaegu täielik puudumine eesti animatsioonis. Naiskunstnike mainitakse alles seoses viimati valminud filmidega. Naislavastajate puudumine on ainulaadne, kuna nii Idas kui Läänes on naised kaasa löönud.

Nüüdsest on asjad hakanud muutuma, eelmisel aastal valmis „Nukufilmis“ **Jelena Giralini** ja **Mari-Liis Bassovskaja** film „Laud“. Selles on ühendatud kolm mõõdet, mida eesti animatsioonis pole tihti esinenud: naistegijad, vene taust ja feminism.

Eeldan, et naislavastajate puudumine on osalt tugeva studiosüsteemi tulemus. Režissöörid on enamasti alustanud kaamera tagant, animaatorina või joonistajana studios ja tõusnud sealt tasapisi lavastajaks. Nagu kõigis hierarhilistes organisatsioonides, nii on ka studiotes naiste tõus karjääriredelil

Riho Unt.
Toomas Huigi foto

Hardi Volmer.
Arno Saare foto

aeglane. Nimetage kas või kolm Hollywoodi animatsioonitööstuses tuntud naisrežissööri!

Teiseks, Lääne-Euroopas töötavad animatsioonitegijad tavaliselt üksi, püstitavad oma stuudio ja hangivad abiraha iga uue projekti jaoks eraldi. Selline süsteem toimib sama halvasti nii naiste kui meeste puhul.

Kolmas põhjus võib olla naise väga traditsiooniline roll Eesti ühiskonnas. See on mehekeskne maa, osalt on seda kinnitanud ka nõukogude aja pärand.

Värskendav raamat

Robinsoni teos on täis huvipakkuvat teavet. Puuduvad küll mõned olulised üksikasjad, nagu inimeste sünniaastad ja mõned nimetused filmograafias, üldjoontes on raamat aga usaldatav.

Värskendav on lugeda Põhja-Ameerika uurija teost eesti animatsiooni kohta, kuna senini on sellest kirjutanud vaid eurooplased. Atlandi tagant näivad asjad hoopis teistsugused kui üle Soome lahe.

Mõnes kohas langeb Robinson kergelt romantikahõngulisse käsitlusse väi-

kesest vaprast Taavet-Eestist suure paha Koljati kõrval, mis muidugi sobib Ühendriikide kõrval elavale kanadalasele.

Talle on selgelt olnud suurem avastus kui meile, eurooplastele, et ka Nõukogude Liidus elab normaalseid inimesi. Ta püüab eesti kultuuri ainulaadsust lahti seletada ka keele ülesehituse kaudu, kuid sellega läheb ta rappa.

„Between Genius & Utter Illiteracy“ on mitmeti hea raamat. See on hea teabeallikas animatsioonisõpradele, rääkides samas ka palju eesti kultuurist ja Eestist huvitatutele üleüldse. Neile, kes Eestiga raamatu vahendusel esmakordselt kokku puutuvad, annab Robinson hea ülevaate Eesti ajaloost ja ühiskonnast, varustades raamatus räägitu ka üldise taustaga.

Käsikirjast tõlkinud TÖNU KARJATSE

HEIKKI JOKINEN on Helsingi filmikriitik ja ülemaailmse animaühenduse ASIFA juhatuse liige. Eesti animafilmi on ta jälginud 1980. aastatest alates.